

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента Коломойця Олександра Дмитровича на дисертаційне дослідження Іркабаєва Олександра Анатолійовича на тему «Адміністративно-правовий механізм здійснення контролю за діяльністю Збройних Сил України», подане до захисту у разову спеціалізовану вчену раду Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, що триває з 24 лютого 2022 року, актуалізувала цілий комплекс питань, пов'язаних із функціонуванням Збройних Сил України як ключового інституту забезпечення обороноздатності держави. У цьому контексті проблематика адміністративно-правового механізму здійснення контролю за діяльністю Збройних Сил набула не лише академічної, а й безпосередньо практичної значущості. Обсяги оборонних видатків, які станом на 2025–2026 роки перевищують 25 відсотків зведеного бюджету України, безпрецедентний обсяг міжнародної військової допомоги, глибокі інституційні трансформації сектору безпеки і оборони (запровадження інституту генерального інспектора Міноборони, ухвалення Закону про Військового омбудсмена, реалізація корпусної реформи, реорганізація системи оборонних закупівель) створили унікальний контекст функціонування досліджуваного механізму, який потребує спеціального теоретичного осмислення.

Євроатлантична інтеграція України, формально оформлена через надання нашій державі у червні 2022 року статусу країни-кандидата на членство в Європейському Союзі, сформувала зобов'язання щодо гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони. Україна імплементувала понад 324 стандарти НАТО станом на 2024 рік, бере активну участь у програмі Альянсу розбудови доброчесності з 2008 року, поступово адаптує норми Європейського Союзу у сфері публічних і оборонних закупівель. Ці процеси потребують ретельного наукового опрацювання з урахуванням найкращих європейських практик і специфіки національної правової системи.

Необхідно також звернути увагу на те, що чинна нормативно-правова основа адміністративно-правового механізму контролю над Збройними Силами України характеризується значною фрагментарністю, певними прогалинами регулювання, недостатньою внутрішньою узгодженістю різних рівнів актів. Формування концептуальних засад для подальшої нормотворчої і правозастосовної діяльності у цій сфері об'єктивно потребує ґрунтовних наукових досліджень. Саме нагальна потреба у такому науково-теоретичному опрацюванні свідчить про підвищену актуальність, науково-теоретичну і практичну цінність обраної О. А. Іркабаєвим тематики дисертаційного дослідження.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. При вивченні дисертаційної роботи та наукових публікацій автора з'ясовано, що дослідження є структурованим, логічним, послідовним і відповідає заявленій меті та поставленим завданням, відображеним у роботі. Автором здійснено ґрунтовний аналіз значного масиву доробок вітчизняних і зарубіжних учених та науковців, а також положень як національного, так і міжнародного законодавства з широкого спектру питань, що стосуються цивільного контролю над збройними силами, демократичного нагляду за сектором безпеки і оборони, захисту прав військовослужбовців, що свідчить про теоретичну та практичну значущість тематики дисертаційної роботи.

Слід відмітити, що всі розділи дисертаційної роботи побудовані за принципом пропорційності та взаємної узгодженості, характеризуються єдністю змісту, у результаті чого автору вдалося виконати поставлені завдання та надати обґрунтовані висновки, пропозиції та рекомендації з удосконалення адміністративно-правового механізму здійснення контролю за діяльністю Збройних Сил України. Основні наукові результати дисертаційної роботи опубліковано у наукових виданнях, включених до переліку фахових наукових видань України з юридичних наук, матеріалах науково-практичних конференцій. Здійснення аналізу дисертаційного дослідження та наукових публікацій дає підстави стверджувати про факт обґрунтованості результатів дослідження, їх цінність для теоретичного і практичного застосування, а також про те, що дослідження О. А. Іркабаєва здійснено на високому науковому рівні.

Новизна представлених теоретичних результатів проведеного здобувачем дослідження, повнота викладу в опублікованих працях. За своїм характером дисертаційне дослідження є одним із перших монографічних досліджень, у якому здійснено комплексний аналіз адміністративно-правового механізму здійснення контролю за діяльністю Збройних Сил України в умовах повномасштабної війни і євроатлантичної інтеграції. Унаслідок проведеного дослідження обґрунтовано низку концептуальних теоретичних і практичних положень, наукових висновків, узагальнень та пропозицій, що відповідають змістовним ознакам наукової новизни.

Зокрема, вперше запропоновано системну авторську концепцію адміністративно-правового механізму контролю, що поєднує загальнотеоретичне обґрунтування з конкретними рекомендаціями щодо реформування механізму в умовах воєнного стану. Уперше комплексно проаналізовано трансформації механізму у 2022–2026 роках, включно з інституційними новаціями (запровадження інституту генерального інспектора Міноборони з призначенням Ю. Мироненка у березні 2026 року; ухвалення Закону України від 17 вересня 2025 року № 4603-IX «Про Військового омбудсмена»; реалізація корпусної реформи Збройних Сил України з 10 управліннями корпусів восени 2025 року; реорганізація системи оборонних закупівель через створення єдиної Агенції оборонних закупівель ДОТ з 1 січня 2026 року). Уперше обґрунтовано модель інституційного розгортання Військового омбудсмена з адаптацією німецького досвіду Військового омбудсмена Німеччини, скандинавських аналогів, рекомендацій Женевського центру управління сектором безпеки (DCAF). Уперше запропоновано класифікацію функцій контрольного механізму, що охоплює діагностично-аналітичну, превентивну, правоохоронну, коригувальну, соціально-легітимізаційну, інформаційно-просвітницьку, координаційну та прогностично-аналітичну функції як цілісну взаємопов'язану систему.

Удосконалено понятійно-категоріальний апарат у частині розмежування контролю і нагляду у військовій сфері, дворівневої природи механізму, концепції «громадянина в уніформі» в українському правовому контексті; концептуалізацію мети механізму як ієрархічно структурованої системи із шести взаємопов'язаних

вимірів; систематику форм державного контролю за шістьма критеріями; класифікацію суб'єктно-інституційної архітектури механізму, що охоплює сім основних категорій суб'єктів.

Дістали подальшого розвитку положення про роль конституційного судового контролю у захисті прав військовослужбовців (з детальним аналізом Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 6 квітня 2022 року № 1-р(П)/2022 у справі про посилений соціальний захист військовослужбовців та наступної правозастосовної практики Верховного Суду); положення про адаптацію адміністративно-процесуального законодавства до реалій воєнного стану (з опрацюванням постанови Верховного Суду від 29 листопада 2024 року у справі № 120/359/24); положення про значення стандартів НАТО і програми розбудови доброчесності для національної правової реформи; положення про специфіку громадського контролю над сектором безпеки і оборони в умовах воєнного стану.

Наукова новизна дисертаційного дослідження знайшла своє послідовне відображення в наукових публікаціях здобувача, що відповідає вимогам, установленим для дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Автором проаналізовано та використано у дисертаційному дослідженні вагомі, ґрунтовні праці вітчизняних та зарубіжних вчених-адміністративістів (В. Б. Авер'янов, В. М. Гаращук, В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, Р. С. Мельник) та дослідників спеціалізованої проблематики права національної безпеки (В. Г. Пилипчук, П. П. Богуцький, О. Д. Довгань, І. М. Доронін, В. А. Ященко, С. П. Пономарьов, Б. М. Шамрай, А. В. Боровик, І. М. Шопіна, О. П. Котляренко, В. Й. Пашинський, С. А. Пархоменко).

Джерельну базу дослідження також склали положення Конституції України, Закону України «Про національну безпеку України», Закону України «Про оборону України», Закону України «Про Збройні Сили України», Закону України «Про правовий режим воєнного стану», Закону України «Про оборонні закупівлі», Закону України «Про Військового омбудсмена», Закону України «Про Раду

національної безпеки і оборони України», інших законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють різні аспекти функціонування Збройних Сил та здійснення контролю за їхньою діяльністю; міжнародні нормативно-правові акти (Кодекс поведінки ОБСЄ 1994 року щодо політико-військових аспектів безпеки, Рекомендація CM/Rec(2010)4 Комітету Міністрів Ради Європи, Стратегічна концепція НАТО 2022 року); рішення Конституційного Суду України та узагальнення судової практики (зокрема, постанови Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 20 жовтня 2025 року у справі № 640/4633/22, Верховного Суду від 29 листопада 2024 року у справі № 120/359/24); практика Європейського суду з прав людини (справи *Engel and Others v. the Netherlands*, *Vereinigung Demokratischer Soldaten Österreichs and Gubi v. Austria*, *Larissis and Others v. Greece*, *Grigoriades v. Greece*); статистичні дані, аналітичні довідки і звіти. Це свідчить про застосування автором системного підходу в дослідженні.

Автором досягнуто поставленої мети дисертаційного дослідження, яка полягала у комплексному теоретико-правовому обґрунтуванні адміністративно-правового механізму здійснення контролю за діяльністю Збройних Сил України та формулюванні пропозицій щодо його вдосконалення з урахуванням міжнародного досвіду і реалій 2022–2026 років. Усе вищезазначене свідчить не лише про логічність та послідовність автора у дослідженні, а й про достатній рівень обґрунтованості положень, висновків і рекомендацій, зроблених автором.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Про високий рівень виконання поставленого завдання та оволодіння здобувачем методологією наукового дослідження свідчить використання, обраних з урахуванням мети та завдань, об'єкта та предмета дослідження, сукупності загальнофілософських, загальнонаукових та спеціальних методів дослідження (діалектичний, аналізу та синтезу, індукції і дедукції, історичний, формально-юридичний, системно-структурний, порівняльно-правовий, статистичний, метод правового моделювання). Особливу роль у дослідженні відіграв порівняльно-правовий метод, застосований за принципами контекстуальності, функціональності,

критичної рецепції та системності, що дозволило автору уникнути механічного перенесення зарубіжних інститутів без належної національної адаптації.

Завдяки такій широкій методологічній базі поставлені автором задля досягнення мети дисертаційного дослідження завдання виконано на високому методологічному рівні, що слугує підтвердженням оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження.

Сформульовані дисертантом у своїй роботі висновки й пропозиції можуть бути використані у нормотворчій діяльності органів державної влади, зокрема під час подальшого вдосконалення Закону України «Про національну безпеку України», імплементації Закону України «Про Військового омбудсмена», розробки нормативного регулювання інституту генерального інспектора Міноборони, поглиблення гармонізації українського законодавства з асquis Європейського Союзу у сфері публічних і оборонних закупівель, кодифікації військового законодавства.

Практична цінність роботи полягає також у можливості використання її результатів у правозастосовній практиці адміністративних судів, Конституційного Суду України, антикорупційних органів (НАБУ, САП, НАЗК, ДБР), Рахункової палати; у діяльності органів військового управління Міністерства оборони, Генерального штабу, командувань Збройних Сил України, генерального інспектора Міноборони; у роботі інституцій громадянського суспільства, що здійснюють громадський контроль за сектором безпеки і оборони; у навчальному процесі юридичних факультетів закладів вищої освіти (Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національний університет «Одеська юридична академія», Львівський державний університет внутрішніх справ) і військових закладів освіти (Національний університет оборони України імені Івана Черняховського) при викладанні дисциплін «Адміністративне право», «Військове право», «Право національної безпеки», «Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони»; у науково-дослідницькій діяльності під час подальшого наукового опрацювання

питань, пов'язаних з удосконаленням адміністративно-правового регулювання функціонування сектору безпеки і оборони.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертаційне дослідження О. А. Іркабаєва має чітку структуру, визначену вимогами, викладеними в положеннях МОН України та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

Дисертаційна робота складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, що охоплюють дев'ять підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (176 найменувань), додатків. Загальний обсяг роботи становить сто дев'яносто п'ять сторінок, з яких основний текст займає сто п'ятдесят вісім сторінок.

В анотації українською та англійською мовами викладено в стислій формі основні тези, категорії та поняття, запропоновані автором, напрямки удосконалення адміністративно-правового механізму здійснення контролю за діяльністю Збройних Сил України, що містяться в дисертаційному дослідженні. У вступі обґрунтовано вибір теми дослідження та її актуальність, визначено мету, об'єкт, предмет дисертаційного дослідження та поставлено наукові завдання, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, охарактеризовано методи дослідження, окреслено наукову новизну отриманих результатів, практичне значення отриманих результатів та викладено дані щодо апробації основних теоретичних положень та практичних результатів.

У першому розділі «Загальна характеристика адміністративно-правового механізму здійснення контролю за діяльністю Збройних Сил України» дисертантом узагальнено наукові підходи до розуміння сутності поняття контролю у військовій сфері, проаналізовано мету, принципи та функції досліджуваного механізму, розкрито його суб'єктно-інституційну архітектуру, здійснено аналіз нормативних засад як ієрархічної системи джерел права.

Установлено характерні ознаки сучасного адміністративно-правового механізму контролю над Збройними Силами України, сформульовано авторську дефініцію.

У другому розділі «Особливості адміністративно-правового механізму здійснення контролю за діяльністю Збройних Сил України» дисертантом здійснено систематизацію форм і методів державного контролю за шістьма критеріями класифікації, розкрито специфіку судового контролю як механізму забезпечення законності у функціонуванні Збройних Сил (з ретельним аналізом конституційно-судової та адміністративно-судової практики 2022–2026 років), проаналізовано особливості громадського контролю за діяльністю Збройних Сил України з урахуванням діяльності спеціалізованих неурядових організацій (NAKO, Transparency International Ukraine з програмою DOZORRO, Центр протидії корупції), правозахисних організацій, ветеранських об'єднань, журналістських розслідувальних платформ.

У третьому розділі «Напрями вдосконалення адміністративно-правового механізму здійснення контролю за діяльністю Збройних Сил України» автор здійснив ґрунтовний порівняльно-правовий аналіз провідних європейських і натівських моделей цивільного контролю над збройними силами (німецької, британської, польської, французької, скандинавських), сформулював дев'ять конкретних рекомендацій для подальшого вдосконалення українського адміністративно-правового механізму контролю з пріоритезацією за часовим горизонтом, обґрунтував пропозиції щодо інституційно-організаційної реформи Міністерства оборони України, Генерального штабу, розвитку інституту генерального інспектора Міноборони, повноцінного інституційного розгортання Військового омбудсмана.

У підсумку кожного розділу та всієї дисертаційної роботи дисертант наводить висновки, які відповідають змісту проведеного наукового пошуку кожного розділу та дослідження загалом, які свідчать про пропорційне виконання поставлених наукових завдань та як результат — досягнення автором поставленої мети дослідження. Сформульовані висновки та пропозиції є достатньо аргументовані та оригінальні, відповідають вимогам сьогодення та можуть бути застосовані на практиці.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці. Результати дисертаційного дослідження О. А. Іркабаєва на тему «Адміністративно-правовий механізм здійснення контролю за діяльністю Збройних Сил України» є достатньо обґрунтованими і виваженими, а тому можуть використовуватися у нормотворчій діяльності, у подальших наукових пошуках, освітньому процесі у вищих навчальних закладах, а також при підготовці наукових публікацій та монографічних досліджень у сфері цивільного контролю над сектором безпеки і оборони.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час аналізу рецензованої дисертації та опублікованих праць О. А. Іркабаєва фактів порушення академічної доброчесності (плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації) не виявлено. Дисертація О. А. Іркабаєва є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагоме теоретичне і прикладне значення.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Позитивно оцінюючи отримані О. А. Іркабаєвим результати здійсненого ним дослідження, підкреслюючи їх наукову та практичну цінність, необхідно звернути увагу на деякі дискусійні питання.

По-перше, автор, на наш погляд, недостатньо повно розкриває питання правового регулювання діяльності військових адміністрацій, утворених відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII. У підрозділі 2.1 дисертації окреслюється роль військових адміністрацій як специфічної форми контролю в умовах особливого періоду, проте недостатньо розкрито механізм взаємодії таких адміністрацій з органами місцевого самоврядування у частині здійснення контролю за використанням матеріально-технічних і фінансових ресурсів на місцях. У цьому зв'язку виникає перше запитання до здобувача: як, на Вашу думку, має бути врегульовано розмежування компетенції між військовими адміністраціями та органами місцевого самоврядування у частині контрольних повноважень щодо матеріально-технічного та фінансового забезпечення оборонних заходів на місцях в умовах воєнного стану?

По-друге, у підрозділі 2.2 дисертації, присвяченому судовому контролю, здобувач розкриває дискусію щодо можливого відновлення в Україні спеціалізованих військових судів з посиланням на досвід Франції, Польщі, США. Водночас, залишаючи цю дискусію відкритою, дисертант не пропонує власного обґрунтованого висновку щодо доцільності такого відновлення. У зв'язку з цим виникає друге запитання до здобувача: яка Ваша власна позиція щодо доцільності відновлення в Україні системи спеціалізованих військових судів, з урахуванням досвіду європейських країн, потреб забезпечення єдиних стандартів правосуддя та ризиків обмеження незалежності судової влади?

По-третє, у підрозділі 3.1 дисертації, присвяченому міжнародному досвіду, здобувач ретельно опрацював німецьку, британську, польську, французьку та скандинавські моделі цивільного контролю над збройними силами. Водночас недостатньо уваги приділено моделям цивільного контролю у країнах Балтії (Литви, Латвії, Естонії), які з огляду на подібність історичного шляху та безпекових викликів становлять особливий інтерес для України. Третє запитання до здобувача: чому у Вашій роботі не приділено окремої уваги досвіду цивільного контролю над збройними силами у країнах Балтії і які елементи цього досвіду, на Вашу думку, могли б бути корисними для України?

По-четверте, у підрозділі 3.2 дисертації, присвяченому інституційно-організаційній складовій реформи, здобувач обґрунтовує пропозицію щодо формування центрального апарату Військового омбудсмена з не менше ніж 65 співробітниками за німецьким зразком. Проте недостатньо аргументовано, як саме має бути забезпечено ресурсне наповнення цього апарату в умовах напруженого бюджетного стану та як пропонований штат співвідноситься з чисельністю Збройних Сил України (яка є значно більшою за чисельність Бундесверу). Четверте запитання: як, на Вашу думку, слід оптимізувати штатну структуру офісу Військового омбудсмена з урахуванням значно більшої чисельності Збройних Сил України порівняно з Бундесвером, і які альтернативні джерела ресурсного забезпечення офісу можуть бути залучені?

По-п'яте, у роботі недостатньо повно опрацьовано питання адміністративно-правового регулювання контролю за використанням безпілотних

авіаційних систем у Збройних Силах України, які у 2022–2026 роках стали одним з ключових інструментів ведення бойових дій і предметом значних оборонних видатків. У зв'язку з цим виникає п'яте запитання: яким Ви бачите специфіку адміністративно-правового механізму контролю за оборонними закупівлями та експлуатацією безпілотних авіаційних систем з урахуванням їх особливого значення в сучасних умовах і специфіки роботи оборонно-промислового комплексу України у цьому сегменті?

Зазначені зауваження та запитання мають дискусійний характер і не знижують загалом високого теоретико-методологічного рівня та практичної значущості представленого до захисту дисертаційного дослідження.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертація О. А. Іркабаєва на тему «Адміністративно-правовий механізм здійснення контролю за діяльністю Збройних Сил України» є завершеною, самостійно виконаною кваліфікованою науковою працею, що має вагомe теоретичне і прикладне значення, яка відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а її автор **Іркабаєв Олександр Анатолійович** заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

доцент кафедри галузевого права
та правоохоронної діяльності

Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка,
кандидат юридичних наук, доцент

Олександр КОЛОМОЄЦЬ

Підпис Олександра КОЛОМОЙЦЯ засвідчую:

Проректор з науково-педагогічної роботи
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка,
кандидат педагогічних наук, доцент

Олена НІКІТИНА

